

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Rebecka Andersson

Brottsoffret – superstar eller statist?

En uppsats om brottsoffrets rätt att besluta i åtalsfrågan

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Avgränsingar och definitioner	9
2 RESULTAT OCH ANALYS	10
2.1 Straffrättens ideologi	10
2.2 Brottsoffrets positionering	11
2.3 Brottmålsprocessens funktioner	12
2.4 Åtal	13
2.4.1 Allmänt åtal	13
2.4.2 Åtalsunderlåtelse	14
2.4.3 Angivelsebrott	16
2.4.4 Målsägandebrott	16
2.5 Målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan	16
2.5.1 Fördelar med åklagarens primära åtalsrätt	16
2.5.2 Likhetsprincipen	17
2.5.3 Målsäganden som svagare part	18
2.5.4 Åtal i vedergällningssyfte	19
2.5.5 Positiva effekter av målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan	20
2.5.6 Målsägandens rätt att avstå från åtal	21
2.6 Utökning av antalet målsägandebrott	22
2.7 Utökning av antalet angivelsebrott	23
2.8 Medling	24
2.8.1 Medlingens syfte och innebörd	24
2.8.2 Fördelar och nackdelar med målsägandens beslutanderätt avseende konfliktlösningstyp	25

3 SLUTSATSER	29
3.1 Målsägandens rätt att besluta i åtalsfrågan	29
3.2 Målsägande- och angivelsebrott	30
3.3 Målsägandens rätt att välja konfliktlösningsmetod	30
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31

Summary

The aim of this thesis is to investigate whether the plaintiff oughts to have a stronger influence on the question of initiation of legal proceedings in a crime case. The thesis also analyses whether the plaintiff should have the possibility to choose in which form the conflict should be solved – through a traditional trial or mediation. Further it discusses if more crimes should be turned into a so called ”målsägandebrott”, i.e crimes that can only be prosecuted by the plaintiff and ”angivelsebrott”, i.e crimes that need to be reported by the plaintiff in order to enable prosecution, thus rendering the plaintiff more power over the decision on the initiation of a process.

The thesis shows that the plaintiffs ability to decide on the question of legal proceedings carries the risk of diminishing the prosecution of crimes where the plaintiff is dependent on the perpetrator or where the crimes are such that the trial itself would be mentally demanding. There is also an enhanced risk that the plaintiff is threatened to silence in order for the perpetrator to evade prosecution. Furthermore, the suggested amendment might violate the principle of equality. It might also lead to that unjustified claims are brought to court, or that the possibility of a trial is used as blackmailing. The positive effects, such as enhanced rights for the plaintiff to decide for himself, do not outweigh the negative.

The number of ”målsägandebrott” should not be raised, since the plaintiff neither has the the skills nor enough mental strenght or will to initiatie trials to the extent that is needed. However, a rise of the number of ”angivelsebrott” should be considered, since this gives the plaintiff enhanced rights to decide for himself, whereas the prosecutor still makes the final call, which stops unfounded claims.

The possibility to choose mediation over a classic trial effects conflict resolution positively, since the parties can decide on the content of the

mediation themselves. In this type of process, the parties can also reconcile and decide on a suitable compensation for the crime. However, also the mediation carries the risk of conflicting the principle of equality, and can lead to that the plaintiff is put under pressure by a prosecutor who is keen on evading punishment. None the less, the positive effects of mediation are such that the possibility to introduce this as an alternative to the classic trial should be considered.

Sammanfattning

I denna uppsats utreds frågan om målsäganden borde ges mer bestämmanderätt i åtalsfrågan och möjlighet att bestämma form för konfliktlösningen - traditionell rättegång eller medling. Uppsatsen diskuterar också om målsäganden bör ges mer inflytande över huruvida rättegång ska inledas eller inte, genom att fler brott omvandlas till målsägande- respektive angivelsebrott.

Uppsatsen slår fast att en beslutanderätt för målsäganden i åtalsfrågan riskerar att resultera i att brott som innebär grova kränkningar och brott där målsäganden befinner sig i en beroendesituation till gärningsmannen, alternativt riskerar att bli hotad av densamme, åtalas i mindre utsträckning. Detta leder till en oönskad snedvridning i brottsbekämpningen och en utsatt position för målsäganden. Vidare riskerar ändringen att stå i strid med likhetsprincipen, och kan medföra att antalet obefogade åtal ökar. Detta vägs inte upp av de positiva konsekvenserna av ökad självbestämmanderätt.

Antalet målsägandebrott bör inte heller utökas, då målsäganden bland annat inte besitter tillräcklig förmåga eller initiativkraft för att ha det primära ansvaret för att åtal förs i större utsträckning än vad som nu är fallet. Däremot bör vi överväga att utöka antalet angivelsebrott, då denna utformning ger målsäganden utökad självbestämmanderätt, samtidigt som åklagarens åtalsprövning och subsidiära åtalsrätt garanterar att åtal förs i de fall det är befogat.

Möjligheten att välja medling framför traditionell rättegång uppvisar stora fördelar ur ett konfliktlösningsperspektiv, då parterna får möjlighet att själva styra över innehållet i processen och komma fram till en lösning som passar den unika situationen. Här ges också möjlighet till försoning och kompensation. Även medlingen brottas dock med problem ur likabehandlingsperspektiv, och riskerar också att medföra att målsäganden

utsätts för press av gärningsmannen. Skillnaderna ur likabehandlingsperspektiv är dock inte fullt så drastiska som vid åtalsfrågan eftersom en process trots allt genomförs. Medlingens positiva egenskaper innebär därmed att möjligheten att införa denna som ett alternativ till traditionell rättegång bör beaktas.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
LMB	Lag (2002:445) om medling med anledning av brott
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RhJL	Rättshjälpslag (1996:1619)
SkL	Skadeståndslag (1972:207)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I en brottmålsprocess är det naturligt att våra sympatier ligger hos brottsoffret. Vi tänker oss att rättegången är till för att den som utsatts för ett brott ska få möjlighet att berätta vad som har hänt, med samhällets stöd i ryggen. Därefter ska den brottslige tillmätas ett straff, som en markering från samhällets sida att agerandet var felaktigt, och för att ge brottsoffret upprättelse, ett erkännande av att denne inte skulle ha blivit utsatt för ett sådant agerande.

Verkligheten verkar däremot se annorlunda ut. En vän till mig som varit utsatt för ett våldsbrott kom tillbaka från rättegången och berättade om sin känsla av att det var hon som stod inför rätta och inte den tilltalade, att ingen var intresserad av att höra hennes version, utan endast den juridiskt tillrättalagda, som skulle maximera hennes trovärdighet i domstolens ögon. Att systemet verkade vara på den tilltalades sida, inte hennes.

Det är inte svårt att förstå att hon ångrar att hon någonsin gick igenom rättegången och aldrig vill vara med om någonting liknande igen.

Med juridiska glasögon är det lätt att se varför vi har dagens system – rättssäkerheten ska värnas, vilket innebär ett minutiöst granskande av utsagor och bevisning. I rättssäkerhetens och likabehandlingens namn har vi i brottsföreskrifter på förhand definierat vilka detaljer som är juridiskt intressanta, vilket innebär att brottsoffret ibland närmast används som ett verktyg, ett bevismedel för relevanta rättsfakta. Men ett system som, åtminstone i fallet ovan, misshandlar den det är tänkt att försvara, måste ifrågasättas. Leder verkligen det upplägg vi har till det bästa möjliga resultatet? Finns det en möjlighet att förändra brottmålsprocessen till brottsoffrets fördel utan att rucka på de straffrättsliga principerna? Detta är några av de frågor som ligger till grund för uppsatsen.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att utreda huruvida brottsoffret ska ges mer bestämmanderätt avseende huruvida en process ska inledas eller om brottsoffret ska ges rätt att välja medling istället för traditionell rättegång. Arbetet utgår från följande frågeställningar:

- Ska målsäganden ges rätten att besluta huruvida ett brott ska åtalas eller ej? Denna frågeställning gäller målsägandens beslutanderätt vid alla typer av brott, alltså även de som faller under allmänt åtal. Frågan gäller inte målsägandens rätt att föra enskilt åtal, utan rätt att besluta om åtal där åklagaren för åtalet.
- Ska målsägandens inflytande över åtalsfrågan utvidgas genom att antalet målsägandebrott utökas?
- Ska målsägandens inflytande över åtalsfrågan utvidgas genom att antalet angivelsebrott utökas?
- Ska målsäganden, för det fall att åklagaren finner att ett brott ska åtalas, ha rätt att besluta om konfliktlösningsalternativ – medling eller traditionell rättegång? Denna frågeställning utgår från att framgångsrikt genomförd medling leder till åtalsunderlåtelse, samt att traditionell rättegång kvarstår som alternativ i de fall då medling inte leder till försoning, eller då det avtal om kompensation som medlingen kan utmynna i inte uppfylls.

Målet är att i besvarandet av dessa frågor ta hänsyn till det syfte vi vill uppnå dels med straffrätten som sådan, dels med själva brottmålsprocessen. Därutöver undersöks vilken utformning av rätten som ger bäst förutsättningar för ett positivt resultat för båda parter i det enskilda fallet, samtidigt som allmänna straffrättsliga principer upprätthålls. För att kunna diskutera hur rätten bör förändras krävs emellertid en insyn i hur status quo ser ut, varför även en kort överblick över gällande rätt är av intresse.

1.3 Metod och material

Den juridiska metoden är ett vitt begrepp som bland annat inbegriper den traditionella rättskälleläran, men också inkluderar rättsliga principer och att urskilja och avgränsa relevanta fakta.¹ Visserligen finns det ingen officiell definition av rättskälleläran, men det som vanligtvis åsyftas är lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, och doktrin.² I enlighet med denna metod utgår uppsatsen från just lagstiftning, förarbeten och rättspraxis för att utreda gällande rätt på området, medan doktrin främst ligger till grund för diskussionen om de föreslagna förändringarna och beskrivningen av den straffrättsliga ideologin och brottmålsprocessens funktioner. För att beskriva dessa grundläggande utgångspunkter används till viss del kursmaterial.

Vid valet av doktrin läggs vikt vid att presentera både företrädare för en mer brottsofferorienterad och konfliktlösande process och förespråkare för ett starkt rättsskydd för den tilltalade och ett fokus på rättegångens handlingsdirigerande funktion. Som exempel på de tidigare kan Nils Christie nämnas, som är en pionjär inom området Restorative Justice, och Christian Diesen, som skrivit ett flertal artiklar i ämnet och är professor i processrätt vid Stockholms universitet. Per-Ole Träskman är professor vid Lunds universitet och flitigt anlita författare vid antologier och i diverse tidskrifter och anses därför vara en pålitlig källa. Per-Olof Ekelöf och Lars Heuman har också bidragit med intressanta synpunkter, och får anses vara auktoriteter på området. I vissa fall hämtas stöd också från studier på området, t ex hur genomförd medling påverkar risken för framtida återfall i brott. Då uppsatsen inte är rättssociologisk görs dock ingen fördjupning på detta område, och dessa fakta tillmäts inte någon avgörande betydelse i argumentationen utan används endast som indikator. En viktig del i uppsatsen är att därefter väga de föreslagna förändringarna i rätten mot rättsliga principer i enlighet med den juridiska metoden.

¹ Sandgren 2007, s. 38.

² Kleinman 2013, s. 21.

Metoden innefattar även tillämpning av en rättsregel på ett faktiskt förhållande.³ Eftersom uppsatsen syftar till att diskutera möjliga förändringar, *de lege ferenda*, har vi här att göra med hypotetiska fall och rättsregleringar. Uppsatsen syftar dock till att kritiskt granska de effekter som de föreslagna regleringarna skulle kunna få, och därigenom utvärdera om de är försvarbara och borde genomföras.

1.4 Avgränsingar och definitioner

Utredningen av gällande rätt på området syftar främst till att ge en grundläggande förståelse för området som kan ligga till grund för vidare diskussion. Utredningen går endast på djupet i den del reglerna berör brottsoffret, då det är detta som är fokus för uppsatsen. Möjligheten till medling som konfliktlösningsmetod diskuteras på ett principiellt plan, då uppsatsens omfång inte tillåter en alltför ingående granskning. Frågor angående exempelvis vad som sker vid så kallade offerlösa brott och hur passande metoden är för brott mot juridiska personer lämnas alltså därhän. För att kunna föra en meningsfull diskussion angående vilken typ av påföljd som leder till minst återfall, och vilken konfliktlösningsmetod som med hänsyn till detta är att föredra, krävs tillgång till omfattande studier som genomförts över lång tid, varför uppsatsen endast delvis berör detta ämne.

Brottsoffer är egentligen ett vitt begrepp, som innefattar alla som på något sätt drabbats negativt av ett begånget brott. Då uppsatsen syftar till att utreda vilka rättigheter målsäganden bör ha i brottmålsprocessen fokuserar arbetet endast på de brottsoffer som tillerkänns målsägandestatus. Brottsoffer och målsägande används därför synonymt.

³ Sandgren 2007, s. 38.

2 Resultat och analys

2.1 Straffrättens ideologi

Straffrätten har traditionellt handlat om förhållandet mellan staten och underordnade individer (till exempel gärningsmän). Enligt detta synsätt har straffrätten, till skillnad från civilprocessen, inte till uppgift att reglera förhållandet mellan enskilda individer. Såväl kriminalisering som verkställande och ådömande av påföljd är en rent statlig angelägenhet,⁴ och brottsoffer kan istället få sina behov av upprättelse tillgodosedda genom att utkräva skadestånd på civilrättslig grund enligt SkL.⁵

Brottsföreskrifternas syfte är att påverka medborgarnas beteende, så att de avhåller sig från att utföra icke önskvärda handlingar. Straffhotet är alltså tänkt att ha en handlingsdirigerande funktion, och är en typ av social kontroll.⁶ En sådan form av samhällskontroll förutsätter i ett demokratiskt samhälle goda argument. Inom straffrätten benämns de värden som motiverar denna kontroll skyddsintressen eller skyddsobjekt. Exempel på sådana skyddsintressen är mänskligt liv och statens bestånd. Brottsbalken delas grovt in i tre typer av brott; brott mot enskild, allmänheten och staten.⁷

Straffrätten och straffet i sig kan även ha en moralisk och upprättande funktion. Även om själva straffet inte kan göra brottet ogjort, kan det ge upprättelse, både för brottsoffret, och för det laglydiga kollektivet. Att underlåta att straffa en brottsling skulle innebära att samhället avstår från att markera det felaktiga i att någon förgriper sig på en medborgares rättigheter – dessa rättigheter blir därmed inget värda. Straffet upprätthåller alltså en

⁴ Asp & Ulväng 2013, s 17.

⁵ Mellqvist 2013, s. 77 f.

⁶ Se även avsnitt 2.3.

⁷ Asp & Ulväng 2013, s. 30 ff. och s. 39 f.

moralisk skiljelinje mellan gärningsman och offer, där det markeras att förövarens beteende var felaktigt.⁸

Inom en modernare riktning inom kriminalpolitiken än den inledningsvis beskrivna, är förlikning den grundläggande tanken. Istället för att tilldela staten huvudrollen ska rättegången främst fungera som en uppgörelse mellan offer och förövare. Det officiella kontrollsystemet bör enligt detta synsätt endast ingripa i de fall allmänna intressen kolliderar med lösningen av konflikten på individnivå,⁹ och huvudfokus ligger alltså inte längre på att staten utmäter ett straff i enlighet med proportionalitetsprincipen.

2.2 Brottsoffrets positionering

Enligt det klassiska liberala synsättet är straffrättens syfte att värna individens fria val utan yttre inskränkningar (så kallad negativ frihet). Främst två aktörer är relevanta: staten och individen i egenskap av potentiell gärningsman. Staten/kollektivet och individens intressen står här i konflikt med varandra. Positioneringen av brottsoffret kan enligt detta tankesätt ske på olika sätt: Brottsoffret kan positioneras på samma sida som gärningsmannen, vilket innebär att straffrätten inte ska tillåtas förtrycka brottsoffrets rätt till självbestämmande. Denna positionering bortser delvis från att brottsoffrets intresse till självbestämmanderätt inte enbart handlar om relationen till staten, utan även till andra människor.¹⁰ I uppsatsen blir denna positionering aktuell när brottsoffrets rätt att självständigt fatta beslut i åtalsfrågan och rätt att välja konfliktlösning diskuteras.

Brottsoffret kan också positioneras på samma sida som staten. Detta gäller då brottet ses som en privat konflikt mellan jämbördiga individer. Statens intervention till fördel för brottsoffret riskerar då att rubba balansen till

⁸ Bauhn, 2012, s. 331.

⁹ Fredriksson & Malm 2012, s. 102.

¹⁰ Burman 2011, s. 280 f.

gärningsmannens nackdel. Brottsoffer kan även positioneras på statens sida som bärare av ett kollektivt intresse. Detta innebär emellertid ett problem inom liberalt tänkande, eftersom kollektivet inte kan vara bärare av intressen som skyddas av straffrätten, då detta skulle inverka negativt på den negativa friheten. Kollektivet skulle i sådana fall bli påtvingad en uppfattning av vad som är gott och därigenom fråntagen sin handlingsfrihet.¹¹

Till synes har den straffrättsliga diskursen främst fokuserat på konflikten mellan individ och samhälle/kollektiv. Det är dock problematiskt att bortse från straffrättens kollektivistiska drag, eftersom det i det närmaste är omöjligt att föreställa sig straffrättens existens utan ett samhällligt intresse av densamma. Genom att kriminalisera en handling som riktar sig mot en enskild, markeras att det ligger i statens/kollektivets intresse att gärningen i fråga inte företas, och att det, i enlighet med principen om ultima ratio, krävs en kriminalisering för att förhindra att handlingen utförs. Av detta följer att brottsliga handlingar får en dubbel adressat, dels begås ett övergrepp mot individen, dels mot det kollektiva intresse som ligger till grund för kriminaliseringen.¹² Uppsatsen utgår därför från att målsäganden också måste ses som en bärare av kollektivets intressen enligt ovan. I de fall då kollektivets och den enskildes intressen inte sammanfaller måste därför individens rätt till självbestämmande vägas mot kollektivets intressen.

2.3 Brottmålsprocessens funktioner

Frågan om hur straffprocessrätten borde vara utformad kan besvaras på olika sätt beroende på vilken funktion man tillskriver brottmålsprocessen. Nedan följer därför en genomgång av de funktioner som oftast är föremål för diskussion.

¹¹ Burman 2011, s. 281 f.

¹² Zila 2002, s. 750 ff.

Enligt den så kallade *rättsskyddsfunktionen* är syftet med brottmålsrättegången att samhället ska kunna ge rättsskydd åt de berörda parterna efter att ett brott har begåtts. Rättsskyddet inbegriper, förutom gärningsmannens intresse av att inte dömas oskyldig, exempelvis samhällets intresse av att någon döms till ansvar efter det att ett brott har begåtts och målsägandens intresse av att få skadestånd.

Den *handlingsdirigerande funktionen* har tidigare varit särskilt viktig i människors handlande, så att de följer de riktlinjer som slagits fast i den materiella rätten. Detta synsätt hänger samman med den teori som säger att straffrättens grundläggande syfte är allmänpreventivt. Ibland nämns även processens betydelse för att uppnå individualpreventiva effekter; rättegången ska fungera som ett avskräckande medel som får brottslingen att i framtiden avhålla sig från att begå brott. Den offentliga rättegången och allmänhetens fördömande av handlingen är exempel på faktorer som kan bidra till den avskräckande effekten.

Den *konfliktlösande funktionen* spelar stor roll inom ideologin Restorative Justice. Den grundläggande tanken i detta system är att brottsliga gärningar endast kan gottgöras om någon tar på sig ansvaret för dem. Processen syftar till att utreda vem som bär detta ansvar, och skall sedan utmyнна i en överenskommelse som alla parter kan godta som rättfärdig.¹³

2.4 Åtal

2.4.1 Allmänt åtal

För brott som faller under allmänt åtal har åklagaren den primära åtalsrätten.¹⁴ Vid åtalsunderlåtelse träder målsägandens subsidiära åtalsrätt in, under förutsättning att det är målsäganden som angett brottet. Denne kan då föra ett enskilt åtal (20 kap. 8 § 1 st RB). Målsäganden har även rätt att biträda åtalet,

¹³ Träskman 2011, s. 306 f.

¹⁴ Allmänt åtal är huvudregel, se 20 kap. 3 § RB.

överklaga till högre instans (20 kap. 8 § 2 st. RB), och överta åtalet för det fall att åklagaren nedlägger åtalet (20 kap. 9 § RB).

Att åklagaren har den primära åtalsrätten beror på att åklagaren anses vara bättre lämpad att utreda brott såväl som att föra talan, vilket innebär att åklagarens primära åtalsrätt utgör bättre förutsättningar för en riktig rättsskipning än om systemet byggts på det enskilda åtalet.¹⁵

Samtidigt erkänns brottsoffrets intresse av en rättegång genom den subsidiära åtalsrätten, som främst motiveras med upprättelsefunktionen och kontrollfunktionen. *Upprättelsefunktionen* har sin grund i den historiska straffrätten, där brottsoffret hade rätt att utkräva hämnd. Den subsidiära åtalsrätten ger målsäganden möjlighet att själv kräva upprättelse för en begången oförrätt. *Kontrollfunktionen* innebär att den subsidiära åtalsrätten fungerar som en kontroll av att åklagaren fullgör sina skyldigheter och inte tar för lite hänsyn till målsägandebidraget. Till exempel sägs det finnas en risk för att åklagare i politiskt oroliga tider känner en press att dämpa beivrandet av en viss typ av brott. Dessutom kan åklagare, som ofta är utsatta för en tung arbetsbörda, misslyckas med att utreda anmälan med tillbörlig grundlighet. Trots åklagarens juridiska kompetens är målsäganden specialist på sitt eget mål. Den subsidiära åtalsrätten fungerar därmed som en säkerhet för åtal alltid förs i de fall det är befogat.¹⁶

2.4.2 Åtalsunderlåtelse

I 20 kap. 6 § RB stadgas åklagarens åtalsplikt, vilken innebär att åklagaren är förpliktad att åtala brott som faller under allmänt åtal, under förutsättning att ”tillräckliga skäl” föreligger. Tillräckliga skäl definieras på så sätt att åklagaren på objektiva grunder ska kunna förvänta sig en fällande dom.¹⁷

¹⁵ SOU 1926:32 s. 31.

¹⁶ Fredriksson & Malm 2012, s. 107 f., Heuman 1973, s. 68, Ekelöf 1996, s. 62.

¹⁷ SOU 1926:32 s. 32.

Enligt 20 kap. 7 § RB får åklagaren emellertid under vissa omständigheter besluta om åtalsunderlåtelse, såvida inget väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts. För åtalsunderlåtelse krävs normalt att erkännande föreligger och bevisningen ska vara sådan att åklagaren i och för sig kan emotse en fällande dom.¹⁸

Målsägandens egen inställning saknar avgörande betydelse för huruvida brottet skall föra vidare till åtal eller inte. Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse ska ske, ska man dock som nämnts ta hänsyn till om ”väsentliga enskilda intressen” åsidosätts, vilket innebär att man till viss del har möjlighet att beakta målsägandens önskemål. Som exempel har målsäganden ofta ett intresse av att brottmålet tas upp på grund av att åklagaren då kan föra dennes skadeståndstalan (22 kap. 2 § RB). Att någon lidit skada till följd av brottet bör emellertid i normalfallet inte vara avgörande för om åtal ska ske. De omständigheter som ska beaktas vid avvägningen härvidlag är skadans storlek och parternas ekonomiska förhållanden. Skadan täcks ofta av brottsoffrets försäkringsbolag, men i vissa fall krävs att offret fått skadestånd utdömt vid domstol för att ersättning skall utgå. Detta gäller också för rätt till brottskadeersättning. Sådana förutsättningar kan innebära att målsäganden har ett väsentligt intresse av att få skadeståndet prövat vid domstol.¹⁹ När målsäganden genom brottet har utsatts för en grov kränkning kan denne också ha ett intresse av att gärningsmannen fälls till ansvar. Exempel på sådana brott kan vara sexualbrott och olika former av kvinnomisshandel. Normalt sett aktualiseras dock inte frågan om åtalsunderlåtelse vid dessa typer av brott.²⁰

Även målsägandens intresse av att målet *inte* tas upp till prövning kan beaktas vid en övervägning om eventuell åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § RB. Målsägandens intresse av att åtal ej sker vägs då mot det allmänna intresset av lagföring. Ju grövre brott, desto starkare allmänintresse.²¹

¹⁸ Kommentar till 20 kap. 7 § RB, Zeteo, hämtad den 30 december 2015 kl. 21.49.

¹⁹ NJA II 1985 s. 3, sidan 13 i referatet.

²⁰ JuU 1984/85:10 s. 10, NJA II 1985 s. 14.

²¹ Diesen 1995, s. 68.

Åtalsunderlåtelse är inte möjligt vid brott som beräknas ge frihetsberövande påföljd enligt denna paragraf.

2.4.3 Angivelsebrott

Vid angivelsebrott har åklagaren endast rätt att väcka åtal efter att målsäganden personligen har angett brottet (jfr. 20 kap. 3 § 2 st. RB). Många av angivelsebrotten faller emellertid under fakultativt allmänt åtal, vilket innebär att åklagaren kan åtala utan angivelse från målsäganden, om det är påkallat ur allmän synpunkt.²²

2.4.4 Målsägandebrott

När det gäller de så kallade målsägandebrotten intar målsäganden partsställning. Målsäganden tillerkänns den primära åtalsrätten, vilket innebär att denne själv väcker och driver talan i målet.²³ Förtal, grovt förtal och förolämpning (5 kap. 1-3 §§ BrB) är målsägandebrott. Allmänt åtal kan vid dessa brott endast väckas under särskilda förutsättningar (5 kap. 5 § BrB).

2.5 Målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan

2.5.1 Fördelar med åklagarens primära åtalsrätt

Den grundläggande synen på åtalssystemet är att det bör vara utformat så att åtal inleds i alla fall då det är påkallat, och att obefogade åtal inte kommer till stånd.²⁴ Utvecklingen har på senare tid gått mot en större rätt och plikt för åklagaren att självständigt besluta om åtalet,²⁵ vilket delvis kan förklaras med att åklagarorganet förväntas uppfylla ovan nämnda kriterier i större

²² Fredriksson & Malm 2012, s. 103.

²³ Fredriksson & Malm 2012, s. 103.

²⁴ SOU 1926:32 s. 31.

²⁵ Träskman 2009, s. 269.

utsträckning än den enskilde.²⁶ Att huvudansvaret för avgörandet i åtalsfrågan är placerat hos åklagaren kan också försvaras med att åklagaren förväntas ta större hänsyn till straffrättens allmän- och individualpreventiva effekter.²⁷ Målsäganden kan däremot av privata orsaker inte vilja åtala trots att det är befogat, vilket leder till att nämnda effekter uteblir. Enligt det nuvarande systemet kan brottslingar alltid förvänta sig att brott åtalas, under förutsättning att det upptäcks och tillräcklig bevisning föreligger.

2.5.2 Likhetsprincipen

Som nämnts ovan kan målsäganden av privata skäl inte vilja föra talan å ett brott, som vid en objektiv bedömning bör leda till åtal. Omvänt kan målsäganden naturligtvis också insistera på att föra åtal i fall som normalt sett inte skulle ha tagits upp till prövning. Att ge målsäganden makten att besluta i åtalsfrågan innebär att åtalets vara eller icke vara blir avhängigt av målsägandens privata inställning och önskemål, och inte av objektivt bedömbara fakta. Målsägandens beslutanderätt i frågan innebär därför en viss godtycklighet som kan stå i strid med likhetsprincipen, (1 kap. 9 § RF), enligt vilken lika fall ska behandlas lika.

Det är dock värt att ha i åtanke, att även om ett reglerat förfarande för prövning i åtalsfrågan medför en någorlunda förutsebarhet, kan likhetsprincipen av naturliga skäl kan inte upprätthållas fullt ut ens i det nuvarande systemet. Detta beror på att majoriteten av brott inte upptäcks eller anmäls av målsäganden, och att polis eller åklagare istället ger en anmärkning eller efterger åtalet.²⁸

Redan i det nuvarande systemet har några eftergifter gjorts för just målsägandens inställning i frågan. Som redogjorts för tidigare i uppsatsen har åklagaren möjlighet att ta hänsyn till målsägandens livsomständigheter,

²⁶ SOU 1926:32 s. 31.

²⁷ Heuman 1973, s. 72 f.

²⁸ Niemi 2011, s. 71.

såsom en utsatt ekonomisk position eller att målsägandens försäkringssituation påkallar att åtal sker. Målsägandens önskemål om att åtal ska eller inte ska ske kan också beaktas. Även om beslutanderätten i dessa fall till sist ligger hos åklagaren, är det inte svårt att se att dessa hänsynstaganden egentligen också torde stå på kant med likhetsprincipen – att samma brott kan eller inte kan leda till åtal beroende på inställningen hos ett försäkringsbolag får med straffrättsliga ögon tyckas godtyckligt. Om det trots allt är möjligt att göra sådana eftergifter, är frågan hur stor hänsyn vi kan ta till målsägandens önskemål och situation utan att likhetsprincipen anses åsidosättas.

Samtidigt är det svårt att ifrågasätta att människor kan reagera mycket olika på brott. Ett system där målsäganden tillåts fälla avgörandet skulle därför kunna innebära att följderna för gärningsmannen skiljer sig markant beroende på vilket offer man angriper, och inte vilken handling man faktiskt företar. I en rättsstat är denna ordning ytterst svår att försvara, vilket skulle tala för att vår hänsyn till brottsoffrens inställning i frågan bör vara avsevärt begränsad. Att alla brott till följd av målsäganden beslutanderätt inte behandlas lika betyder med nödvändighet också att kravet på förutsebarhet inskränks.

2.5.3 Målsäganden som svagare part

Det är vanligt att målsägande som har en nära relation till gärningsmannen inte vill yrka på straff. Detta beror ofta på att kvinnor och äldre som utsätts för våld av sina anhöriga av dessa pressas att dra tillbaka sin anmälan. Pressen kan bestå i hot och skräck, såväl som ekonomiskt eller känslomässigt beroende. Motsvarande gäller för våld i samband med organiserad brottslighet. Att göra processens vara eller icke vara beroende av brottsoffrets inställning skulle därmed innebära att vissa typer av brott eller brott mot en speciell grupp av brottsoffer straffas oftare än andra. Brott mot staten skulle därmed straffas oftare än brott mot enskilda.²⁹ Eftersom målsäganden är den svagare parten i rättegången förutsätter samhällets sociala ansvar att systemet är uppbyggt på ett sådant sätt att detta inte kan missbrukas av förövaren. Ett

²⁹ Niemi 2011, s. 72.

sådant missbruk kan bli fallet om gärningsmannen genom att hota eller utöva annan press på målsäganden kan förhindra att åtal inleds.³⁰

Problemet är emellertid av liknande art som det vi ser i vittnessituationer, där vittnen skräms till tystnad. Det grundläggande problemet är därmed egentligen inte målsägandens eventuella beslutanderätt i åtalsfrågan, utan situationsbetingade omständigheter. Samhällets sociala ansvar skulle lika gärna kunna bestå i en skyldighet att bygga upp ett bättre skyddsnät för personer i liknande situationer. Dessutom har vi åtminstone på ett teoretiskt plan ett samhälle där ingen tillåts gå under till följd av ekonomiska svårigheter. Personer i misshandelsförhållanden kan få stöd av exempelvis socialtjänsten och erbjudas olika skyddsåtgärder.

Det största problemet är kanske ändå de fall då brottsoffret utsätts för hot. Visserligen är det möjligt att fokusera på andra insatser, som att ge ett polisiärt skydd eller en hemlig identitet. Det är emellertid rimligt att föreställa sig att samhället aldrig kommer att kunna erbjuda ett heltäckande skydd, och frågan är också hur mycket målsäganden kommer att vara beredd att ge upp av sin säkerhet och sitt fria liv till förmån för åtalet. Läggs ansvaret för beslutet på åklagaren istället, försvinner förhoppningsvis en del av pressen. Det är troligt att målsäganden i liknande fall fortfarande kommer att vara utsatt för stark press, då man som målsägande ofta utgör ett viktigt bevismedel, men åtalet står och faller inte med brottsoffrets inställning i frågan.

2.5.4 Åtal i vedergällningssyfte

Ett ytterligare problem är att brottsoffer kan drivas av hämndbegär och vilja åtala även i de situationer då det inte är befogat. Domstolen är dock obunden av yrkande i påföljdsfrågan³¹, vilket innebär att det faktum att yrkandet bestäms av hämndbegär blir irrelevant. Den största nackdelen med en hämndgirig målsägande är istället risken för obefogade åtal, och att åtalsrätten

³⁰ Träskman 2009, s 269.

³¹ Heuman 1982, s. 365.

kan användas i utpressnings- eller trakasserings syfte. Det innebär en stor olägenhet att bli indragen i en brottmålsprocess, och även om den skulle resultera i en friande dom, kan det faktum att man stått anklagad innebära ett visst stigma.³²

2.5.5 Positiva effekter av målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan

Enligt det inledningsvis diskuterade liberala synsättet på straffrätten är syftet som nämnts att värna individens fria val utan yttre inskränkningar. I linje med denna uppfattning borde därför brottsoffret själv få välja om rättegång ska inledas, istället för att dras in i ett förfarande till följd av andras beslut.

Dagens system, där den drabbade inte har någon kontroll över huruvida ärendet till exempel ska läggas ned eller gå till domstol, försätter målsäganden i en maktlös position, vilket kan leda till att offret får svårt att hantera de trauman och det psykiska lidande som brottet har orsakat.³³

Det handlar också om en rättighetsfråga – förövaren har rätt till en rättegång för att få sin oskuld prövad, alltså borde även brottsoffer ha rätt att få den förbrytelse som begåtts prövad. Offret ska inte bli rättslöst för att staten inte väcker åtal i ett visst fall, eller för att en alternativ process (såsom skadeståndstalan eller enskilt åtal) omöjliggörs av överväldigande ekonomiska risker.³⁴

Ett ökat inflytande skulle kunna leda till större engagemang i processen från brottsoffrens sida, vilket vid sidan av de positiva psykologiska effekterna också är essentiellt för en framgångsrik process och brottsbekämpning. Bortsett från det rent ideologiska synsättet skulle det också leda till

³² Heuman 1973, s. 72 f.

³³ Diesen 2011, s. 326.

³⁴ Diesen 2011, s. 326.

ekonomiska besparingar och minskad press på åklagare och domstol om man endast tog upp de fall där målsäganden är beredd att delta aktivt.³⁵

Här bör man dock också räkna in den ökning av åtal som kan tänkas komma till stånd till följd av målsägandens rätt att besluta om åtal i fall som normalt sett inte skulle gått till domstol.

2.5.6 Målsägandens rätt att avstå från åtal

Det är lätt att föreställa sig att det kan innebära en stark psykologisk påfrestning att stå öga mot öga med förövaren, och att tvingas återuppleva brottet. Detta gäller särskilt i de fall då brottet inneburit en stark integritetskränkning, vilket är fallet i många sexualbrottmål. Därtill kommer att utsagan kommer att bli utsatt för ingående granskning, vilket kan framkalla känslan av att bli ifrågasatt. Det är inte svårt att föreställa sig den negativa påverkan detta kan ha för brottsoffrets mentala återhämtning efter brottet, då man befinner sig i en position där man främst av allt behöver stöd och att bli trodd och tagen på allvar.

Det är knappast möjligt att avstå från att minutiöst granska alla bevis, eftersom beviskravet i brottmål är högt, och måste förbli högt om vi vill hålla fast vid principen om att ingen ska dömas oskyldig. Det som däremot är möjligt, är att överlåta bestämmanderätten till brottsoffren, som själva får besluta huruvida de är villiga att utsätta sig för den psykiska påfrestning som en rättegång innebär. Med hänsyn till att brottsoffrets integritet, egendom etc. är just de skyddsintressen som straffrätten är till för att skydda, blir det logiskt att också låta brottsoffret, som så att säga ”äger” intresset, agera beslutsfattare i frågan.

Problemet i detta fall är den kollektiva aspekten av straffrätten, som nämndes inledningsvis. I de fall då målsäganden föredrar att åtal inte inleds, ställs detta mot det allmänna intresset av att rättvisa skipas. Att låta åklagaren besluta i

³⁵ Träskman 2009, s. 269.

åtalsfrågan är därmed förmodligen fördelaktigast ur ett rättsskyddsperspektiv. Förutom det nyss nämnda kommer åtal också beslutas i de fall då målsäganden är utsatt för stark press. Det ska dock påpekas att även om målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan kan leda till att en del brott förblir obeivrade, kan själva kriminaliseringen i sig verka i preventivt syfte. Som presumtiv gärningsman kan man aldrig förlita sig på att målsäganden kommer att besluta att åtal inte ska inledas (om fallet går så långt). I de fall brottsoffret inte vill att brottet åtalas är det också sällan frågan om något grövre fall.³⁶ Det allmänpreventiva syftet kan alltså ändå uppfyllas. Problemet blir snarare det individualpreventiva för det fall att målsäganden beslutar mot en rättegång.

En stark repression kan också försämra möjligheterna till försoning mellan offer och gärningsman.³⁷ I de fall då allmänna intressen inte åsidosätts kan det alltså vara fördelaktigt att avstå från kravet på rättegång, och låta parterna lösa sina problem på egen hand.

2.6 Utökning av antalet målsägandebrott

En möjlighet att ge målsäganden större inflytande över huruvida åtal ska väckas, utan att överlåta beslutanderätten till denne på ett generellt plan, är att utöka antalet målsägandebrott. Problemet med denna förändring är naturligtvis att den förutsätter att målsäganden har möjlighet att driva målet på egen hand. Det är här värt att nämna att målsägandens möjlighet att utnyttja den subsidiära åtalsrätten (20 kap. 8 § 1 st.) ofta i praktiken är avhängande av om målsäganden beviljas rättshjälp.³⁸ Rättshjälp beviljas i dagsläget bland annat med hänsyn till målsägandens ekonomiska situation och angelägenhetens art och betydelse (6-8 §§ RhjL). För att möjliggöra en effektiv och riktig hantering av målsägandebrotten skulle den allmänna rättshjälpen därför med största sannolikhet behöva byggas ut. Ett annat

³⁶ Ekelöf 1996, s. 61.

³⁷ Ekelöf 1996, s. 61 f.

³⁸ Lagkommentar till 20 kap. 8 § RB, Zeteo, hämtad den 31 december 2015 kl. 19:20.

problem är att de flesta advokater inte har den specialkompetens som en åklagare besitter, och att den genomsnittlige medborgaren har begränsade kunskaper om rättssystemet.³⁹ Det finns alltså risk för brister i utredning och processföring.

Det krävs också både initiativförmåga och viljekraft för att föra ett mål i domstol på egen hand. Detta illustrerades tydligt vid ett försök med delad talerätt i USA, där alla medborgare i en delstat kunde föra talan i miljömål. Resultatet blev att inga åtal kom in överhuvudtaget. Läggs ansvaret för brottsbeivrandet i medborgarnas händer, kan det få en negativ inverkan på de individual- och allmänpreventiva effekterna, eftersom många brott därigenom inte kommer att leda till åtal. Därutöver föreligger risken att brottsoffer, som helt enkelt inte innehar den psykiska styrkan att driva ett mål och skipa rättvisa, till följd av detta går miste om sin rätt till upprättelse.⁴⁰

2.7 Utökning av antalet angivelsebrott

Till följd av problemen som är förknippade med en utökning av antalet målsägandebrott, kan en utökning av angivelsebrotten vara att föredra. Målsäganden har här inte lika stort ansvar eller inflytande under själva processen, men det faktum att målsäganden själv måste ange brottet för att det skall kunna leda till åtal ger en liknande förmåga att bestämma om huruvida åtal ska inledas. Skillnaden är att åtalet i detta fall genomförs av en åklagare, med de positiva effekter det innebär, till skillnad från om målsäganden själv skulle driva åtalet.⁴¹

Angivelsebrotten har också den fördelen att de som nämnts kan vara underställda fakultativt allmänt åtal, vilket säkerställer att brotten beivras även om de av rädsla för gärningsmannen inte anges av brottsoffret.⁴²

³⁹ Fredriksson & Malm 2012, s. 109 f.

⁴⁰ Fredriksson & Malm 2012, s. 110.

⁴¹ Se avsnitt 2.4.3 och 2.4.4.

⁴² Ekelöf 1996, s. 61.

2.8 Medling

2.8.1 Medlingens syfte och innebörd

Medlingen grundar sig främst på rättsfilosofin Restorative Justice⁴³ och tar därmed sikte på processens konfliktlösningsfunktion. LMB infördes 2002, och innebär att målsäganden och gärningsmannen möts inför en medlare för att tala om brottet. Syftet är att gärningsmannen ska få ökad insikt om brottets konsekvenser och att brottsoffret ska ges möjlighet att bearbeta detsamma, se 2 och 3 §§ LMB. Medlingen måste vara frivillig för båda parter och gärningsmannen måste ha erkänt handlingen eller delaktighet i denna (5 § LMB). Vid själva medlingsmötet kan brottsoffret ange sin version av händelserna och berätta hur hen har påverkats av detta. Därefter får gärningsmannen möjlighet att ge sin version av det skedd. Detta går sedan vanligtvis över i en diskussion mellan parterna. Även anhöriga och nära vänner har tillåtelse att vara med vid medlingsmötena som stöd, och kan få komma till tals efter att gärningsmannen och brottsoffret är färdiga med sin diskussion. Medlingen kan därefter utmynna i ett avtal om gottgörelse, som kan bestå av ekonomisk ersättning, eller i att gärningsmannen ska utföra någon typ av arbete. Avtalet kan också vara av mer ideell natur, där parterna anger hur de ska förhålla sig till varandra i framtiden. I somliga fall är det dock tillräckligt för parterna att få träffas och diskutera händelsen. Slutligen ges ordet åter till parterna, och gärningsmannen får därmed möjlighet att be om ursäkt (8-10 §§ LMB).⁴⁴

Medlingen ger utöver det nämnda en möjlighet att bearbeta bakomliggande konflikter. Ofta kan brottet bero på gammal osämja, gängbråk eller ha rasistiska grundtoner. Genom att reda ut dessa minskar man risken för framtida konflikter. Denna konfliktlösningsfunktion finns oftast inte representerad i den ordinarie brottmålsprocessen som fokuserar på bevis- och påföljdsfrågor, varvid den bakomliggande konflikten kan hamna i

⁴³ Prop. 2001/02:126 s. 9.

⁴⁴ Prop. 2001/02:126 s. 10.

skymundan. Syftet med medlingen är delvis att verka brottsförebyggande och rehabiliterande för lagöverträdare, men även att lyfta fram brottsofferperspektivet.⁴⁵

2.8.2 Fördelar och nackdelar med målsägandens beslutanderätt avseende konfliktlösningstyp

Att låta brottsoffret välja typ av konfliktlösning – medling eller traditionell rättegång - vid vissa typer av brott, innebär på många områden samma problematik som den vi ställs inför vad gäller målsägandens beslutanderätt i åtalsfrågan. Om genomförd medling läggs till grund för åtalsunderlåtelse föreligger risken att de krav på förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet som ligger till grund för all straffrättslig bedömning inte tillgodoses i tillbörlig mån. Målsägandens inställning till medling kan få avgörande betydelse, vilket inte står i överensstämmelse med likhetsprincipen, samt skulle ge gärningsmannen motiv för att utöva press på målsäganden.⁴⁶ Vidare skulle en åtalsunderlåtelse som baseras på genomförd medling i vissa fall innebära att straffpåföljden endast består av ett sammanträffande och en ursäkt. Det bör ifrågasättas om detta är ett tillräckligt ingripande och uppfyller kravet på proportionalitet.⁴⁷ Det skall dock påpekas att regeringen vid införandet av LMB ansåg att problemen med att upprätthålla principerna om likhet och förutsebarhet inte bör överdrivas.⁴⁸

Å andra sidan medför brottsoffrets rätt att välja typ av konfliktlösning att brottsoffret tilldelas mer makt och självbestämmanderätt angående hur processen ska vara utformad. Väljs medling tilldelas brottsoffret också en mer aktiv roll i förfarandet som sådant. Detta är ofta viktigt i rehabiliteringssyfte, eftersom att vara reducerad till ett passivt offer innebär en anti-terapeutisk kraft, som gör det svårare att komma tillbaka till ett neutralt liv.⁴⁹

⁴⁵ Prop. 2001/02:126 s. 11 f.

⁴⁶ Se avsnitt 2.5.2 och 2.5.3.

⁴⁷ Prop. 2001/02:126 s. 26.

⁴⁸ Prop. 2001/02:126 s. 28.

⁴⁹ Diesen 2011, s. 325.

Enligt viktimologisk forskning är det brottsoffer främst eftersträvar en upplevelse av rättvisa och inte med nödvändighet en fällande dom.⁵⁰ Möjlighet att välja medling som alternativ skulle därför kunna ge brottsoffer som av olika anledningar inte vill gå igenom en rättegång en chans att trots allt få upprättelse. Jämfört med rätten att besluta i åtalsfrågan är möjligheten att istället få välja konfliktlösningsmetod också positiv i det hänseende att gärningsmannen inte lämnas helt utan påföljd. Istället kan gärningsmannen och offret komma överens om en kompensation för brottet och offret kan spela en viktig roll i gärningsmannens rehabilitering. Konfrontationen med offret medför att gärningsmannen får insikt om vilket lidande handlandet har orsakat. Medlingen kan därmed fungera som en väckarklocka, och förhindra att gärningsmannen begår samma brott igen.

Att medlingen kan fungera i individualpreventivt syfte har visats i en del olika studier. Enligt en svensk studie av unga lagöverträdare är risken att återfalla i brott dubbelt så hög för dem som inte har deltagit i medling, oberoende av faktorer som kön, etnicitet, ålder och tidigare brottslighet.⁵¹ Förutom att ha en positiv effekt för den enskilde brottslingen är detta betydelsefullt även ur ett samhälleligt perspektiv. Ett av argumenten mot att låta brottsoffret välja vilken process hen föredrar är att det står i kontrast med allmänhetens intresse av att brott beivras. Det bakomliggande kollektiva intresset av straffrätten torde emellertid vara intresset av att leva i ett säkert samhälle, där brottsfrekvensen hålls så låg som möjligt. Att ge brottsoffret möjlighet att välja medling skulle därför samtidigt kunna tjäna det allmänna, eftersom forskning pekar på att återfallsfrekvensen blir lägre.⁵² Det är dock svårt att med säkerhet yttra sig i denna fråga eftersom forskningsfältet är relativt nytt.

⁵⁰ Burman, 2011 s. 287 ff.

⁵¹ Sehlin 2009, s. 68.

⁵² Se även Söderholm Carpelan m fl. 2008, s. 80. Även denna rapport pekar på att medling leder till lägre återfall i brott. De refererade studierna avser dock Nordamerika, främst USA.

Rättsskyddsfunktionen med avseende på brottsoffrets rätt till skadestånd kan exempelvis tillgodoses genom att det avtal som kan ingås i slutet av medlingen innehåller ekonomisk kompensation eller annan form av gottgörelse. Det som möjligtvis kan ifrågasättas är om samhällets intresse av att någon döms till ansvar tillgodoses. Som sagt är detta inget självändamål, men vi kan än så länge inte utgå från att medlingen har en brottsreducerande effekt.

Den eventuella inskränkningen i det kollektiva intresset av att brott beivras får dock vägas mot medlingens positiva delar. Brottsoffret och förövaren har utöver det ovan nämnda även möjlighet att diskutera händelsen och kan därmed ta upp alla detaljer som ofta är viktiga för parterna, men juridiskt ointressanta. Därmed är det även möjligt att ta upp exempelvis maktaspekter. Hur klandervärt blir brottet när det rör sig om en stark gärningsman och ett svagt offer? Eller omvänt, när tjuven är fattig och husägaren förmögen?⁵³ Att parterna själv får avgöra vilka fakta som är relevanta får antas öka chanserna till att processen kommer fram till ett enligt parterna rättvist resultat. Möjligheten att välja medling är därmed ett steg i rätt riktning med hänsyn till brottmålsprocessens konfliktlösande metod.

Den som utsatts för brottet reduceras inte heller till ett maktlöst offer, utan har själv kontroll över situationen istället för att vara utelämnad åt andra. Möjligheten att träffa gärningsmannen kan och få en förklaring minskar avståndet mellan parterna, och medför att offret får ett mänskligt ansikte, istället för att fortsätta vara rädd för det främmande, onda. Gärningsmannen får en chans att bli förlåten, att få gottgöra, och att få träffa den person processen som kan göra ett starkt intryck och föranleda eftertanke. Medlingen innebär också att konflikten får en fredlig lösning. Om detta system visar sig leda till en bättre situation för de inblandade efter processen än en traditionell rättegång, är det då inte värt att ha i åtanke som en möjlig lösning?

⁵³ Christie 1977, s. 4 och 8.

Nej, samhällets ansvar av att brott bestraffas uppfylls kanske inte i tillfredsställande omfattning. Men låt mig här citera Nils Christie som i sin klassiska artikel *Conflicts as property* slog huvudet på spiken;

”[...] it is not so much to lose. As we all know today, at least nearly all, we have not been able to invent any cure for crime. Except for execution, castration or incarceration for life, no measure has a proven minimum of efficiency compared to any other measure. We might as well react to crime according to what closely involved parties find is just and in accordance with general values in society.”⁵⁴

Eftersom vi hittills inte har funnit någon metod som effektivt botar människor från att begå brott, blir resultatet knappast sämre av vi låter parterna själv komma fram till en lösning. Processens handlingsdirigerande funktion lär därmed heller inte lida skada av att brottsoffren tillåts välja medling som konfliktlösningsmodell.

⁵⁴ Christie 1977, s. 9.

3 Slutsatser

3.1 Målsägandens rätt att besluta i åtalsfrågan

En av de positiva följderna av målsägandens rätt att besluta i åtalsfrågan skulle kunna vara ett minskat psykiskt lidande hos brottsoffret, till följd av att denne befinner sig i en mindre maktlös position och själv tillåts styra över sin situation. Det är dock tveksamt hur mycket inflytande brottsoffret vinner över sin situation, då målsäganden under själva processen fortfarande är utelämnad åt rättegångens aktörer.

Rätten att avstå från åtal medför samtidigt en risk för att brott som innebär en stark integritetskränkning eller är betungande på annat sätt, beivras i mindre utsträckning. Det måste ses som mycket problematiskt att brottsbekämpningen till följd av detta riskerar att bli snedvriden, särskilt om man har i åtanke att de brott som är psykiskt påfrestande antagligen också är de vi ser som allvarliga. Samma argument gör sig gällande för de brott som skulle undgå åtal för att målsäganden befinner sig i en beroendesituation till brottslingen, eller är hotad av densamme. Härtill kommer att målsägandens beslutanderätt i frågan utgör ett starkt incitament för förövaren att utöva press på målsäganden, vilket riskerar att försätta denne i en ytterst utsatt position.

Målsägandens beslutanderätt medför också att likhetsprincipen riskerar att bli lidande. Att två likvärdiga brott både kan leda till fängelse och frihet beroende på om brottsoffret exempelvis har den mentala styrkan att hantera en rättegång är troligen inte förenligt med det vi sammankopplar med en rättsstat. Slutligen innebär denna förändring en risk för obefogade åtal, som kan användas i trakasserings syfte. Med hänsyn till ovan torde det vara mycket tveksamt om målsäganden ska tillåtas få avgörande inflytande i åtalsfrågan.

3.2 Målsägande- och angivelsebrott

Målsäganden har sällan ekonomiska resurser för att själv driva ett åtal. Utökandet av antalet målsägandebrott skulle därför förutsätta en utbyggnad av rättshjälpen, vilket vore en missriktad satsning då brottsoffer och advokater sällan har samma specialkompetens som åklagaren. Målsäganden saknar dessutom ofta den initiativförmåga som krävs för att driva ett mål, varför vi riskerar att färre brott leder till åtal om ansvaret för detta läggs i målsägandens händer, vilket får en negativ effekt för brottsbeivrandet. Att istället utöka antalet angivelsebrott däremot, skulle få till följd att målsäganden får ökad rätt att bestämma över sin egen konflikt, samtidigt som åklagarens åtalsprövning och subsidiära åtalsrätt garanterar att åtal sker i de fall det är befogat. Enligt det som uppsatsen kommit fram till finns det därför ingen anledning att utöka antalet målsägandebrott, men ett utökande av antalet angivelsebrott kan övervägas.

3.3 Målsägandens rätt att välja konfliktlösningsmetod

Medling som konfliktlösningsmetod ger brottsoffret en aktiv roll i processen vilket är positivt ur ett rehabiliteringsperspektiv. Medlingen är unik i den mån att den tillåter parterna att själva utforma processen och komma fram till en rättvis lösning, vilket är fundamentalt ur konfliktlösningsperspektiv. Även denna förändring av rätten riskerar dock att strida mot likabehandlingsprincipen och proportionalitetsprincipen. Fördelen är dock att gärningsmannen här inte helt står utan process och påföljd. Med hänsyn till medlingens positiva effekter kan det vara värt att närmare analysera hur långt likabehandlingsprincipen sträcker sig och om det är möjligt att införa detta system inom dess ramar.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Lagtext

Brottsbalk (1962:700)

Lag (2002:445) om medling med anledning av brott

Rättegångsbalk (1942:740)

Rättshjälpslag (1996:1619)

Skadeståndslag (1972:207)

Övrigt

JuU 1984/85:10 om åtalsunderlåtelse

NJA II 1985 s. 3

Prop. 2001/02:126 Medling med anledning av brott

Prop. 2005/2006:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare

SOU 1926:32

Litteratur

Artiklar

Bauhn, Per: ”Rätt och orätt i lag och moral: ett normativt perspektiv på svensk rättskipning”. I: *Svensk Juristtidning* 2012, s. 319 - 336

Christie, Nils: ”Conflicts as property”. I: *The British Journal of Criminology*, 1977, vol. 17, nr 1, s. 1-15

Heuman, Lars: ”Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den åtalade?”. I: *Svensk Juristtidning*, 1982, s. 353-381

Mellqvist, Mikael: "Hur tar vi hand om brottsoffren? – en rapsodi i moll". I: *Ny Juridik*, 2013, nr. 1, s. 73 – 81

Träskman, P O: "Brottsoffrets roll i brottmålsrättegången". I *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 2009, s. 262 - 276

Böcker

Asp, Petter & Ulväng, Magnus: *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala 2013

Burman, Monica: "Brottsoffer i straffrätten". I: *Brottsoffret och Kriminalpolitiken* (red.: Lernestedt, Claes & Tham, Henrik), Norstedts juridik, Stockholm, 2011

Diesen, Christian: "Brottsoffret och den terapeutiska juridiken". I: *Brottsoffret och Kriminalpolitiken* (red.: Lernestedt, Claes & Tham, Henrik), Norstedts juridik, Stockholm, 2011

Diesen, Cristian: "Brottsoffret och omvärlden". I: *Brottsoffrets rätt* (red.: Billström, Magnus), Juristförl., Stockholm, 1995

Ekelöf, Per-Olof: *Rättegång. H. 2, 8.*, bearb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1996

Fredriksson, Max & Malm, Ulf, *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 4. uppdaterade uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Heuman, Lars: *Målsägande*, Norstedt, Stockholm, 1973

Kleinman, Jan: "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära* (red.: Korling, Frederic & Zamboni, Mauro), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Niemi, Johanna: "Offerkunskap, offerretorik eller offrets rättigheter?". I: *Brottsoffret och Kriminalpolitiken* (red.: Lernestedt, Claes & Tham, Henrik), Norstedts juridik, Stockholm, 2011

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007

Sehlin, Staffan: *Förebyggar medling återfall i brott bland unga gärningsmän – en återfallsstudie av medlingsverksamheterna i Huddiksvall och Örnsköldsvik*, Print och Media, Umeå universitet, Umeå, 2009

Träskman, Per-Ole: ”Brottsoffret och brottmålsrättegången”. I: *Brottsoffret och Kriminalpolitiken* (red.: Lernestedt, Claes & Tham, Henrik), Norstedts juridik, Stockholm, 2011

Zila, Josef: ”Två iakttagelser rörande brottsideologier”. I: *Flores juris et legum: festskrift till Nils Jareborg* (red.: Asp, Petter, Herlitz, Carl Erik & Holmqvist, Lena), Iustus, Uppsala, 2002

Elektroniska källor

Rapporter

Söderholm Carpelan, Kerstin m fl.: *Insatser för unga lagöverträdare – En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*, www.socialstyrelsen.se, 2008

Lagkommentarer

Zeteo: Rättegångsbalk 1942:740, *Kommentaren till 20 kap. 7 § RB*, hämtad den 30 december 2015 kl. 21.49

Zeteo: Rättegångsbalk 1942:740, *Kommentaren till 20 kap. 8 § RB*, hämtad den 31 december 2015 kl. 19:20